

فشار تورمی و سیاست‌های اعتباری

افزایش تورم و فاصله فزاینده آن با رشد دستمزدها، دولت را به سمت طراحی ابزارهای اعتباری سوق داده؛ سیاست‌هایی که تلاش دارند شکاف قدرت خرید را در شرایط پرتنش اقتصادی تعدیل کنند



وقوع دو درگیری نظامی در فاصله یک سال، اقتصاد کشور را در مسیری از شتاب تورمی قرار داد که نشانه‌های آن در شاخص‌های رسمی و رفتار بازار به‌روشنی قابل مشاهده است. ثبت تورم ۵۳.۷ درصدی در نخستین ماه سال و جهش‌های شدیدتر در سبب خوراکی‌ها، تاه مرزهایی فراتر از میانگین سالانه، تصویری از فشاری پایدار بر معیشت خانوارها ترسیم می‌کند؛ فشاری که حتی افزایش ۶۰ درصدی دستمزدها نیز توان هم‌سنگی با آن را ندارد و نمود آن را می‌توان در گسترش فروش‌های اقساطی و تغییر الگوی مصرف جست‌وجو کرد.

در چنین زمینه‌ای، سیاست‌گذار اقتصادی طی سال گذشته مجموعه‌ای از ابزارهای حمایتی را برای ترمیم قدرت خرید در دستور کار قرار داد؛ از کالابرگ الکترونیک تا طراحی طرح «اعتبار فراگیر ایرانیان» موسوم به «افرا» که قرار بود با سازوکار غیرنقدی و اعتبار خرید، بخشی از فشار معیشتی را تعدیل کند. با این حال، اجرای این طرح به‌دلیل ورود اقتصاد به وضعیت جنگی و تغییر اولویت‌های اجرایی دولت، از مسیر زمان‌بندی اولیه خود خارج شد. اکنون در سطح اعلامی، وزارت اقتصاد وعده داده که پس از عبور از شرایط جنگی و با تأمین منابع بانکی، زمینه اجرای این طرح فراهم خواهد شد. طرحی که بنا بر توضیحات رسمی، پیش‌تر به‌صورت محدود برای برخی گروه‌های شغلی از جمله معلمان، پرستاران و نیروهای مسلح به‌طور آزمایشی اجرا شده و در آستانه توسعه سراسری، متوقف مانده است.

سازوکار اعتبار ملی

طرح «اعتبار ملی ایرانیان» که با نام تجاری «افرا» شناخته می‌شود، یکی از ابزارهای نوین سیاست‌گذاری مالی در حوزه حمایت از معیشت خانوار و تحریک تقاضای داخلی به شمار می‌رود. این طرح با هدف مشخص تأمین نیازهای اولیه دهک‌های درآمدی پایین، به‌ویژه دهک‌های یک تا پنج، و هم‌زمان تقویت گردش مالی در زنجیره تولید و توزیع طراحی شده است. سقف این اعتبار ۳۰ میلیون تومان تعیین شده و با نرخ سود ۵ درصد و دوره بازپرداخت شش‌ماهه تعریف می‌شود. ماهیت این طرح، برخلاف تسهیلات سنتی بانکی، نه بر پایه پرداخت نقدی، بلکه بر اساس اعطای «اعتبار خرید» استوار است. این اعتبار در شبکه‌ای از فروشگاه‌های طرف قرارداد قابل استفاده بوده و هدف آن، تغییر تدریجی الگوی مصرف از پرداخت نقدی به

در چارچوب تعریف‌شده، بخشی از هزینه‌های جاری خانوار را پوشش دهد. همچنین در مراحل توسعه‌ای طرح، پیش‌بینی شده است که دامنه کالاهای قابل خرید گسترش یابد و اقلام بادوام‌تر از جمله برخی کالاهای مصرفی خانگی نیز به این فهرست افزوده شوند. اجرای این سازوکار در صورت تعمیم کامل، می‌تواند الگوی مصرف اعتباری را جایگزین بخشی از پرداخت‌های نقدی در اقتصاد خانوار کند.

زمان‌بندی اجرای طرح افرا

در خصوص زمان دقیق تخصیص اعتبار ۳۰ میلیون تومانی طرح افرا به خانوارها، همچنان جمع‌بندی نهایی و زمان‌بندی قطعی اعلام نشده و اجرای کامل آن به شرایط پس از جنگ و نیز آمادگی نظام بانکی موکل شده است. این تعویق، در ادامه تغییرات زمانی متعدد در اجرای طرح رخ داده و بر ابهام‌های اجرایی آن افزوده است.

پیش‌تر و در بهمن‌ماه سال گذشته، پیش از بروز تحولات جنگی، اعلام شده بود که آغاز اجرای طرح هم‌زمان با دهه فجر کلید خواهد خورد. در همان مقطع، معاون بانک و بیمه وزارت اقتصاد از انعقاد قرارداد میان چند بانک و فروشگاه‌های منتخب خبر داده بود؛ قراردادهایی که بر اساس آن قرار بود پیامک دعوت برای بخشی از سرپرستان خانوار، به‌ویژه یارانه‌بگیران، ارسال شود تا پس از ثبت درخواست و انجام اعتبارسنجی، امکان دریافت اعتبار تا سقف ۳۰ میلیون تومان فراهم شود. با این حال، روند اجرایی طرح پیش از گسترش سراسری، به دلیل وقوع شرایط جنگی متوقف شد و تنها در قالب محدود برای سه گروه هدف عملیاتی گردید. در ادامه، اجرای فازهای بعدی نیز به پس از عبور از وضعیت جنگ و تکمیل زیرساخت‌های بانکی موکل شد؛ با این تأکید که آمادگی شبکه بانکی شرط اصلی آغاز اجرای عمومی این طرح باقی مانده است.

اعتبار نوین مالی

وزیر اقتصاد، علی مدنی‌زاده، در مراسم امضای تفاهم‌نامه با وزارت آموزش و پرورش در چارچوب طرح «اعتبار فراگیر ایرانیان» (افرا)، این برنامه را بخشی از مسیر اصلاح ساختار تسهیلات دهی خرد در کشور عنوان کرد؛ مسیری که به گفته او با هدف کاهش پیچیدگی‌های اداری و کوتاه‌سازی فرایندهای دسترسی به منابع مالی برای خانوارها طراحی شده است. او تأکید کرد که نظام فعلی تسهیلات بانکی،

به‌ویژه در حوزه خرد، با بروکراسی طولانی و فرساینده همراه است و همین امر کارایی آن را برای اقشار عمومی کاهش داده است. مدنی‌زاده در ادامه با تشریح جهت‌گیری کلان این سیاست اظهار کرد که هدف دولت، تغییر تمرکز نظام بانکی از تأمین مالی نگاه‌های بزرگ به سمت تقویت تسهیلات خرد و مبتنی بر نیازهای واقعی شهروندان است. در این چارچوب، نقش بازار سرمایه نیز برای بنگاه‌های بزرگ پررنگ‌تر خواهد شد تا توازن جدیدی در ساختار تأمین مالی اقتصاد شکل گیرد، بدون آنکه نقش بانک‌ها در حمایت از تولید کلان به‌طور کامل حذف شود.

او طرح افرا را نقطه آغاز این تحول دانست و توضیح داد این سازوکار، برخلاف وام‌های سنتی، به‌صورت «اعتبار گردان» در اختیار فرد قرار می‌گیرد؛ به این معنا که پس از هر دوره مصرف و بازپرداخت، مجدداً شارژ می‌شود. دوره بازپرداخت این اعتبار برای سراسر کشور شش ماه تعیین شده است. به گفته وی، رفتار اعتباری افراد نقش تعیین‌کننده‌ای در افزایش سقف اعتبار خواهد داشت و این سازوکار می‌تواند در شرایط شوک‌های اقتصادی، ابزار حمایتی مؤثرتری نسبت به تسهیلات نقدی باشد. وزیر اقتصاد همچنین سقف اولیه این اعتبار را ۳۰ میلیون تومان اعلام کرد و افزود که اجرای طرح در مرحله پایلوت قرار دارد و به همین دلیل دامنه آن محدود است، هرچند تلاش شده دسترسی به آن از طریق شبکه‌ای از فروشگاه‌های منتخب تسهیل شود.

چشم‌انداز اعتبار ۳۰ میلیونی

در روزهایی که زمان‌بندی اجرای طرح «افرا» همچنان در وضعیت نامشخص قرار دارد، اظهارات مقام‌های اقتصادی دولت در ماه‌های گذشته همچنان مبنای اصلی فهم مسیر این سیاست اعتباری محسوب می‌شود. فروردین‌ماه امسال، مرتضی زمانیان، معاون اقتصادی وزیر امور اقتصادی و دارایی، در شبکه خبر از طراحی «کارت اعتباری خرید» خبر داده بود؛ طرحی که قرار بود با همکاری بانک‌ها و از طریق قرارداد با بانک‌های عامل، برای حدود ۲۰ میلیون نفر از شهروندان عملیاتی شود و امکان خرید کالاهای بادوام از فروشگاه‌های طرف قرارداد را فراهم کند. وی در همان مقطع زمانی اعلام کرده بود که آغاز اجرای طرح در بازه‌ای کوتاه پس از اعلام عمومی خواهد بود و جزئیات آن نیز به‌زودی در اختیار افکار عمومی قرار می‌گیرد. هدف اصلی این برنامه، به گفته او، حمایت از اقشار فاقد درآمد ثابت و تقویت توان معیشتی گروه‌هایی مانند کارگران غیررسمی و افراد بدون رابطه استخدامی عنوان شده بود.

سقف اعتبار چقدر است؟

یکی از محورهای اصلی پرسش‌ها درباره طرح «افرا»، میزان سقف اعتبار و سازوکار تغییر آن در طول زمان است؛ اینکه آیا این رقم در سطح اولیه ثابت خواهد ماند یا در صورت خوش‌حسابی و استمرار بازپرداخت، مشابه برخی ابزارهای اعتباری بانکی قابلیت افزایش خواهد داشت. این ابهام، به‌ویژه در شرایطی که طرح هنوز در مرحله طراحی و اجرای محدود قرار دارد، اهمیت بیشتری پیدا کرده است. علی مدنی‌زاده، وزیر اقتصاد، سال گذشته در توضیح این طرح تأکید کرده بود که افرا در گام نخست به‌صورت پایلوت اجرا می‌شود و به همین دلیل با سقف اعتباری محدود آغاز خواهد شد. او تصریح کرده بود که این برنامه در مرحله مقدماتی و آزمایشی قرار دارد و پس از عبور از دهه فجر، زمینه اجرای سراسری آن فراهم می‌شود؛ با این رویکرد که سقف‌های اعتباری به‌تدریج و متناسب با عملکرد نظام بازپرداخت و ارزیابی‌های اعتباری افزایش یابد، تا در نهایت به سطحی متناسب با شأن و نیازهای شهروندان برسد.

او همچنین به نقش رفتار مالی افراد اشاره کرده و گفته بود که خوش‌حسابی می‌تواند مستقیماً بر ارتقای سقف اعتباری اثرگذار باشد. در ادامه، در مراسمی مشترک با وزارت آموزش و پرورش، رقم پایه این طرح برای عموم ۳۰ میلیون تومان و برای فرهنگیان ۱۰۰ میلیون تومان اعلام شد. با این حال، بر اساس آخرین وضعیت اعلامی، به نظر می‌رسد هنوز ردیف اعتباری مشخص و پایدار برای اجرای فراگیر طرح تخصیص نیافته و زیرساخت‌های بانکی نیز آمادگی کامل ندارند. در چنین شرایطی، استمرار تعلل اجرایی می‌تواند کارکرد سیاست حمایتی طرح را محدود کند؛ در حالی که در فضای تورمی و رکود تولید، سرعت در عملیات‌سازی چنین ابزارهایی نقش تعیین‌کننده‌ای در حفظ قدرت خرید و تحریک تقاضا در بخش‌های مختلف اقتصادی دارد.

اقتصاد



A T I V E N O

یادداشت
O P I N I O N

علی نفاعیان

دبیر کمیسیون حقوقی کانون بانک‌ها

اقتصاد نقدی در گذار به دیجیتال

مدیریت، چاپ و انتشار اسکناس در ایران بر اساس قانون، در انحصار بانک مرکزی قرار دارد و در قانون جدید این نهاد نیز اختیار نشر پول نقد به‌طور مشخص در اختیار هیأت عالی بانک مرکزی گذاشته شده است. این هیأت بر مبنای شاخص‌های کلان اقتصادی تعیین می‌کند چه میزان اسکناس در چه زمان، با چه ترکیب و در چه قالبی وارد چرخه پولی کشور شود؛ در نتیجه، شبکه بانکی در این حوزه نقش تصمیم‌ساز ندارد و صرفاً مجری سیاست‌های ابلاغی بانک مرکزی است و وظیفه‌ای در تعیین حجم یا ساختار پول نقد ندارد. در وضعیت فعلی، بخش مهمی از پولی که مردم از خودپردازها دریافت می‌کنند، در قالب ایران‌چک‌های بانک مرکزی در قطعات ۵۰، ۱۰۰، ۲۰۰ و ۵۰۰ هزار تومانی است. هرچند ورود ایران‌چک‌های ۵۰۰ هزار تومانی نسبتاً جدید است، اما سهم آن‌ها در گردش عمومی هنوز محدود مانده است. ایران‌چک‌ها از نظر حقوقی ماهیتی متفاوت از اسکناس دارند و باید به‌صورت «یک‌بار مصرف» عمل کنند؛ به این معنا که پس از گردش در مبادلات، به شبکه بانکی بازگردند و از چرخه خارج شوند. با این حال، در عمل، این ابزارها به دلیل تداوم استفاده، نقش جایگزین اسکناس را ایفا کرده‌اند؛ امری که از منظر کارشناسی می‌تواند به‌طور غیرمستقیم معادل افزایش نقدینگی تلقی شود، هرچند این برداشت از سوی بانک مرکزی لزوماً تأیید نمی‌شود. این وضعیت آثار دوگانه‌ای دارد. از یک‌سو، استفاده از ایران‌چک‌های درشت به کاهش پراکندگی پول نقد در جامعه کمک کرده و امکان مدیریت بهتر حجم پول در گردش را فراهم می‌سازد. از سوی دیگر، کمبود اسکناس خرد در مبادلات روزمره، به‌ویژه در حوزه خدمات عمومی با مبالغ پایین، مشکلات ملموسی برای شهروندان ایجاد کرده است. پرداخت‌هایی مانند کرایه حمل‌ونقل عمومی یا خریدهای کوچک روزانه، همچنان به پول نقد وابسته‌اند و نبود اسکناس خرد این فرآیند را دشوار کرده است. در نتیجه، بخشی از نارضایتی‌های روزمره در شبکه بانکی نیز منعکس می‌شود. فرآیند چاپ و توزیع اسکناس کاملاً از اختیار بانک مرکزی است و هیچ بانک تجاری به تصمیم‌گیری یا تولید پول نقد نقش ندارد. توزیع نیز بر اساس ارزیابی‌های کلان اقتصادی انجام می‌شود و بانک‌ها تنها نقش انتقال‌دهنده اسکناس به مردم را بر عهده دارند. در بحث کمبود اسکناس خرد، مسئولیت اصلی متوجه بانک مرکزی است؛ هرچند بخشی از نظام بانکی از طریق کارمزد تراکنش‌های الکترونیکی و شبکه شاپرک درآمدهایی کسب می‌کند. با این حال، انگیزه اصلی این سیاست‌رانی‌ها توان صرفاً درآمدزایی نیست. تورم ساختار قیمت‌ها را تغییر داده و باعث شده نیاز به اسکناس‌های درشت‌تر افزایش یابد. بانک مرکزی در واکنش به این وضعیت، در حال تطبیق ساختار پولی با واقعیت‌های جدید اقتصاد است، هرچند این تغییر در خرده‌معاملات پیامدهایی ایجاد کرده است. هم‌زمان، سیاست کلان به سمت توسعه پرداخت‌های الکترونیکی پیش می‌رود؛ مسیری که هزینه چاپ اسکناس را کاهش داده و امکان نظارت دقیق‌تر بر گردش نقدینگی و مقابله با پولشویی را فراهم می‌کند.